

ARCHEOLOGIE ALSTUBLIEFT

W.A. van Es

Iedere generatie heeft het gevoel dat ze zich moet haasten om vast te houden wat voorgoed verloren dreigt te gaan (J.J. Voskuil, *Het bureau* 4, p. 598)

Tot slot nog een half uurtje archeologie. De organisatoren van ons congres hebben mij gevraagd een beknopt overzicht te geven van hoe men in de afgelopen 100 jaar in ons land tegen de archeologie heeft aangekeken. Daarbij moest ik speciale aandacht aan de monumentenzorg besteden. Ik wil dat graag proberen, zolang wij maar niet gaan denken dat archeologie en monumentenzorg twee verschillende dingen zijn. Hoogstens zijn het twee kanten van één zaak en misschien mag men zelfs stellen dat alle archeologie feitelijk monumentenzorg is.

Om te beginnen: wie zijn die ‘men’ die nu al zolang als de KNOB bestaat – en nog wel heel wat langer ook – tegen de Nederlandse archeologie zitten aan te kijken? Is het Elckerlic, *de Nederlander*? Is archeologie, in de brede zin van belangstelling voor het verleden, soms een algemeen menselijke behoefte? Zou je haar tot de Platoonse ideeën mogen rekenen, die de mensheid steeds opnieuw en steeds weer nieuw tracht te verwezenlijken? Ik zou het graag willen geloven. Belangstelling en zelfs zorg voor monumenten is in ieder geval oud. Een voorbeeld uit ons Romeins verleden.

Op 17 december anno domini 546 veroverde de Germaanse koning Totila met zijn Ostrogoten de wereldhoofdstad Rome. Niet lang daarna viel het hem in de eeuwige stad toch maar te verwoesten, maar een brief van de Byzantijnse generaal Belisarius deed hem van dit voornemen afzien. Naar verluidt, was een van Belisarius’ argumenten dat het onbeschaafd zou zijn de bouwers van dit monumentale complex van hun nagedachtenis te beroven en hen daarmee definitief dood te verklaren.¹

Ik vind het voorval vooral interessant omdat het de monumentenzorg in een perspectief plaatst dat nogal verschilt van dat waaraan wij gewend zijn. Wij vragen ons gewoonlijk af, wat de zorg voor het verleden ons en eventueel toekomstige geslachten oplevert. Het antwoord komt er meestal op neer dat wij het verleden nodig hebben om ons in het heden te oriënteren. Volgens Belisarius gaat het echter niet om ons, maar om onze voorgangers. Inderdaad: een beschaafd standpunt.

Overigens had Belisarius’ brief geen blijvend succes. Toen de Franse (aarts)bisschop Hildebert in 1106 Rome bezocht, was de stad vrijwel één grote ruïne. Maar wat voor een ruïne, zegt hij in een gedicht van Vergiliaanse allure. Menselijk overleg had een Rome tot stand gebracht zo grandioos dat zelfs het goddelijk raadsplan het niet geheel kapot had kunnen krijgen. Ook voor Hildebert is de stad een grootse menselijke prestatie – *ille labor, labor ille* –, die zelfs als ruïne de roem van zijn makers nog doet voortleven.²

Nog één voorbeeld, dit keer uit recente tijd en van een plaats aan het andere uiteinde van de scala der menselijke nederzettingen, dat aangeeft hoezeer onze voorgangers er prijs op stellen in herinnering te blijven. Op 8 juli 1881 vond te Surhuisterveen de eerste steenlegging plaats voor een nieuwe sluis annex sluiswachterswoning. In het buitenste sluishoofd werd een fles ingemetseld met daarin een oorkonde waarvan het doel expliciet wordt vermeld: “... om een en ander met betrekking tot de nieuwe sluis voor onze toekomstige afbrekers niet in het duister te laten ...”.³ De oorkonders zijn realistisch genoeg om te weten dat hun sluis niet voor de eeuwigheid is gebouwd, maar zij hopen toch een middel gevonden te hebben om vergetelheid te voorkomen.

Als het verleden ons nodig heeft en wij het verleden, is een synthese niet moeilijk. Het gaat erom dat beide met elkaar in gesprek blijven. In de huidige westerse maatschappijen zijn de archeologen geroepen dit gesprek beroepsmatig te voeren, tenminste voorzover het het ongeschreven verleden betreft. Misschien mag archeologiebeoefening worden gezien als een gesecculariseerde cultuur-specifieke vorm van voorouderverering. Priesterlijke status bezit een archeoloog niet meer, maar voor mijn gevoel kleeft er aan zijn werk toch altijd nog iets priesterlijks. Helaas is ook in ons land niet iedereen zich dagelijks bewust welk zegenrijk werk de archeologen tot nut van het algemeen verrichten. Dat was een eeuw geleden al zo, toen er nog heel weinig archeologen waren: voornamelijk amateurs en een enkele vakman. Thans zijn er wel veel meer archeologen, zowel amateurs als vaklieden, maar wat de appreciatie van hun werk betreft, is de situatie naar mijn oordeel niet wezenlijk veranderd.

De betrokkenheid bij de archeologie is in onze maatschappij zeer ongelijk verdeeld. Men kan rond het vak concentrische kringen trekken met verschillende mate van belangstelling. Deze loopt van buiten naar binnen op. In de buitenste kring, die van de grote massa, is de belangstelling nul. Het moge waar zijn dat het werk van de archeologen ook ten behoeve van haar wordt verricht, bewust is zij zich dat niet. Peter Fowler, een bekend Engels archeoloog, sprak in 1984 op een congres van (toen nog) jonge Britse archeologen van: “... *the bulk of the population who frankly do not give a damn about the past or archaeology*”.⁴ Als dat al voor Engeland geldt, dan zeker ook voor ons eigen land.

De volgende kring omvat volgens Fowler in zijn land “*several million people who have some awareness of and perhaps a mild interest in the past*”. Deze groep zou vooral in archaeologie geboeid worden door “*death and treasure*”. Dat kennen wij ook. Een archeologische tentoonstelling is zelden

een kassucces, maar het Goud der Traciërs of de Schatten der Skythen trekken drommen bezoekers en als er een leesbaar boek verschijnt over het arme meisje dat in de ijzertijd in een Drents veen verdrongen is, gaat er een kleine ritseling door cultuurminnend Nederland (voor een uitgebreide tentoonstelling over dit onderwerp was echter geen geld). Van Ginkel kwam in 1993 tot een vergelijkbare indeling van het archeologische 'publiek'. Zijn schatting van de "brede groep algemeen geïnteresseerden ...: zij die met enige regelmaat een archeologisch museum, een monument of een open dag bezoeken en van wie een aantal *Verleden Land* in de kast heeft staan" varieert van enkele tienduizenden tot mogelijk 100.000 personen.⁵ Het is maar wat je breed noemt. Maar men mag daar Van Ginkels groep 3, de *verwachte* Archeongangers, bij optellen. Dat waren er in '93 750.000. Wij weten

Een prehistorische grafheuvel, zoals hier in het Putterbos bij Putten (Gld.), onderscheidt zich door zijn gelijkmatige ronde vorm van natuurlijke verhogingen, zoals stuifduintjes.

echter inmiddels dat dit te hoog gegrepen was.

Over de omvang van het 'brede' archeologische publiek van nu bestaan dus geen exacte cijfers. Het is al helemaal ondoenlijk vast te stellen of dit publiek in de voorbije eeuw is toegenomen. In absolute aantallen misschien wel, maar in proportie tot de bevolkingsgrootte lijkt het me zeer de vraag. Fowler en Van Ginkel willen hier niet in berusten en meer aandacht aan het grote publiek besteden. Ik ben het daar graag mee eens, maar betwijfel toch of de archeologie voorlopig een passie van brede volksmassa's zal worden. Hoe moet je dat voor elkaar krijgen in een cultuur waarin het Romeinse paradigma, om dat geleerde woord ook eens te gebruiken, bezig is te verdwijnen en die in plaats van haar voorouders te vereren, zich voor hen schaamt. "Onze glorie tijd is onze schande", schreef onlangs J.J. Peereboom in NRC-Handelsblad.⁶ In een boekrecensie door Van der Sanden vond ik een verwijzing naar een recente enquête door de Volkskrant onder scholieren van 8 tot 12 jaar.⁷ Van de jongens vond 9%, van de meisjes 7% geschiedenis het leukste vak. "Wat nou belangstelling voor het werk van onze voorouders, wij kunnen het

toch allemaal veel beter?" Woorden van deze strekking hoorde ik onlangs een radiojournalist in Vroege Vogels vragen.

Neen, van de populariteit van ons vak heb ik geen rooskleurige verwachtingen. Het zal inspanning genoeg vergen de bestaande belangstelling vast te houden. Wie anders suggereert, draait mijns inziens zichzelf en anderen een rad voor ogen. Het is realistisch er voorlopig vanuit te gaan dat archeologie door slechts een kleine minderheid wordt gewaardeerd. Archeologie heeft dus de positie van een minderheidsbelang, dat zorg en ondersteuning vraagt. Het maakt inderdaad wel enig verschil of men als archeoloog alleen met de hoed in de hand of, zoals tegenwoordig, met de monumentenwet onder de arm in de maatschappij staat,⁸ maar het blijft verstandig op archeologie onmiddellijk alstublieft te laten volgen.

Wij naderen nu de kern van het archeologisch bedrijf, laten het publiek, dat de ontwikkeling van het vak hoogstens zijdelings beïnvloedt, even voor wat het is en wenden ons tot de spelers. Daarvan zijn en waren er al eeuwen drie soorten, hier opgenoemd in volgorde van toenemende betrokkenheid: bestuurders, amateur-archeologen en de archeologen zelf. Het is vooral het samenspel van deze drie groepen die de Nederlandse archeologie haar vorm heeft gegeven. Die vorm is de afgelopen eeuw sterk veranderd en het ligt in de aard der dingen dat zij zal blijven veranderen. Toch zijn er ook constanten en het is zaak, zeker in een tijd die verandering als hoogste goed lijkt te beschouwen, ook die in het oog te houden. De voornaamste constante is misschien wel de opvatting omtrent de archeologische taakstelling, door ons geformuleerd als het gaande houden van het gesprek, in voorkomende gevallen de discussie, met de mensen uit het verleden. De essentie van deze taakstelling – de formulering kan anders en vast beter – lijkt mij nauwelijks voor discussie vatbaar. Zij houdt in dat wij actief blijven zoeken naar wat onze voorgangers deden en dachten. Actief zoeken om steeds weer tot nieuwe inzichten te komen, want het herkauwen van bekende koek doet het gesprek stokken. Dat betekent weer dat het in de archeologie om onderzoek te doen is. Daarop moet alles gericht zijn, want onderzoek is de reden van bestaan van de hele beroepsgroep.

Over de ontwikkeling van het archeologisch onderzoek heeft Nederland niet te klagen. Rond de (vorige) eeuwwisseling was de archeologie van het eigen land bij ons al een min of meer geaccepteerde academische discipline. Deze acceptatie is vooral na het midden van onze eeuw sterk toegenomen en momenteel is het vak (nog) aan vijf universiteiten vertegenwoordigd. En niet alleen aan de universiteiten vindt archeologisch onderzoek plaats. De ROB heeft in de vijftig jaar van zijn bestaan een belangrijk deel voor zijn rekening genomen. Het groeiende aantal stadsarcheologen levert een bijdrage. Het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) neemt er aan deel, maar verder vindt er aan onze musea weinig of geen archeologisch onderzoek plaats, een Nederlandse bijzonderheid, zij het niet een om trots op te zijn. In de loop van de eeuw heeft het onderzoek zich enorm verbreed, zowel wat de onderwerpen betreft als in de wijze van benaderen. Sinds enkele decennia staan niet meer alleen de prehistorie en de Romeinen,

maar ook de middeleeuwen volop in de belangstelling. Naast de traditionele band met de geschiedwetenschap werd al vroeg in de eeuw een relatie aangegaan met de biologie en de aardwetenschappen. Sinds de jaren '70 is daar een sterke invloed vanuit de culturele antropologie bijgekomen, zodat men twisten kan of de archeologie een historische, een sociale of zelfs een milieuwetenschap is (het is natuurlijk een historische). Voor de oorlog was de Nederlandse archeologie vooral Duits-georiënteerd. Thans overheerst het Angelsaksische voorbeeld. Rond het midden van de eeuw bezat onze archeologie een zekere voorsprong. Er werd in omringende landen naar gekeken. Die voorsprong zijn we kwijt, al kunnen wij, geloof ik, in internationaal verband nog redelijk goed meekomen. Maar ook hier geldt: wij zullen - veel - moeite moeten doen om onze positie te handhaven.

Wie meent dat de archeologen nu al eeuwen lang hun gang konden gaan en doen waar zij zin in hadden, vergist zich. Hun vak verkeert in een paradoxale toestand. In maatschappelijk opzicht een stofje aan de weegschaal, wordt het veel sterker dan andere vakken door maatschappelijke ontwikkelingen beheerst en getroffen. De oorzaak ligt in de aard van het archeologisch bronmateriaal. Een medicus of botanicus hoeft nooit om studiemateriaal verlegen te zitten: het wordt voortdurend nieuw aangemaakt. Een archeoloog kan ook niet als een filosoof of een theoloog zijn onderzoeksobjecten uit de lucht plukken, hij moet die moeizaam uit de bodem opdelven. Die bodem is zijn archief, maar hij is er geen baas over. U kunt momenteel geen archeoloog ontmoeten of hij begint U er over door te zagen hoe slecht het gaat met zijn bodemarchief: erosie en vernietiging zijn aan de orde van de dag. U weet ongetwijfeld precies hoe het zit en ik kan U hier de hele litanie besparen. Ik wil U er wel nog even aan herinneren dat de archeologen nog een tweede archief moeten beheren, waarmee het trouwens ook niet goed gaat: het archief voor bodemvondsten waarin de resten uit het verleden die eenmaal boven de grond gebracht zijn, voor toekomstig gebruik bewaard worden.⁹ Ik laat dit punt hier verder rusten.

Of onze oudste vakarcheologen uit het begin van de 19de eeuw zich de eindigheid van hun bronnen en de bedreiging van het bodemarchief bewust waren, weet ik niet. Wel vonden ook zij al dat een goede vakuitoefening inventarisatie van het bodemarchief vereist. Zij grepen daarbij al naar de cartografische methode. De archeologische cartografie kwam in de jaren '70 van onze eeuw in Amersfoort weer op de voorgrond – het proefschrift van Brongers is daarvan het teken¹⁰ – en kan zich in toenemende belangstelling verheugen¹¹: alweer een constante. Oud is ook de gedachte dat er nog een derde archeologisch archief nodig is: een gewoon 'papieren' archief waarin alle gegevens die omtrent ons archeologisch verleden te achterhalen zijn, worden opgenomen. De huidige - geautomatiseerde - verschijningsvorm van dit archief, dat overigens ook nu nog lang niet bij is, heet ARCHIS.¹²

Archiveren is natuurlijk ook een vorm van monumentenzorg. In strikte zin denkt men bij dat woord echter speciaal aan de instandhouding van het bodemarchief. De snelle afkalving daarvan was aan het begin van deze eeuw ook al wel duidelijk

geworden. Niet alleen bij de archeologen, maar ook in bestuurlijke kringen, vooral op rijksniveau. De archeologen stelden zich te weer door de verbetering van hun veldwerkmethoden en door de vergroting van aantal en omvang van hun opgravingen. Gelukkig stonden – en staan – zij niet alleen, maar krijgen zij de steun van de amateur-archeologen. De rol van de amateurs in het archeologisch bedrijf is van het grootste belang, onder meer doordat zij zich in verenigingen georganiseerd hebben (ik denk hier met name aan de Archeologische Werkgroep Nederland).¹³ Zij worden vaak de oren en ogen van de vakarcheologen genoemd. De ROB heeft lange tijd zijn netwerk van "correspondenten" als onmisbaar beschouwd. In feite zijn de amateurs echter meer dan aan- of tipgevers. Zij leveren een zelfstandige bijdrage aan het onderzoek en, veelal nog enigszins indirect, aan de archeologische monumentenzorg. Hun potentieel op laatstgenoemd terrein is onuitputtelijk.¹⁴

De bedreiging van de bronnen bood ook de rijksoverheid aanleiding zich in het archeologische veld te manifesteren. Haar inzichten verschilden omstreeks het midden van de eeuw niet van die van de archeologen. Dat blijkt in 1947, of eigenlijk al voor de oorlog, uit de oprichting van de ROB. Er waren opgravingen nodig en – de naam zei het al – daarvoor was de nieuwe dienst bedoeld.¹⁵ "Redden wat er nog te redden valt" door middel van "noodopgravingen" was in de jaren '50 en '60 onder archeologen het parool. De ROB was bedoeld als ondersteuning van dit streven. Hij verkreeg het opgravingsmonopolie, want men verwachtte van centralisatie van het veldonderzoek een grotere efficiëntie. En in tweede instantie kreeg de dienst tot taak uit te groeien tot documentair centrum van archeologisch Nederland. De laatste lijn is tot op heden te vervolgen: Archis. Door de loop der gebeurtenissen, waarop ik verder niet inga, was het RMO in Leiden zijn centrale positie kwijt geraakt en kwam het nieuwe centrum in Amersfoort terecht.

De omvang van het inventarisatiewerk was zwaar onderschat. Het kwam pas in de jaren '70, dankzij een begin van automatisering, langzaam in een stroomversnelling. De centralisatie van de opgravingen is volledig mislukt. Zij heeft nooit gewerkt. Door de groei van het aantal archeologische instellingen vond juist een proliferatie van de opgraving plaats. Wel kon de ROB zich ontwikkelen tot (een van) de grootste onderzoeksinstellingen(en) van ons land. Ik spreek met opzet en met nadruk van *onderzoeksinstellingen*, niet van opgravingsinstituten. De archeologen werden zich steeds beter bewust dat opgraven geen doel op zich is, maar een middel, één van de middelen, om met het verleden in gesprek te blijven. En bovendien levert het geen objectieve gegevens op, die voor later gebruik ter zijde gelegd en gearchiveerd kunnen worden. Enerzijds vroeg de bedreiging van het bodemarchief om maximale opgravingsinspanning, anderzijds wist men dat opgraven geen aardappelrooien is en alleen zinvol wordt bedreven, als het ingebed wordt in een – expliciete – vraagstelling. Zo zag men vanaf de late jaren '60 (bijna) alle archeologische instellingen hun noodopgravingen in "projecten" inkaderen. Op deze wijze probeerden zij de eisen van een goed beheer van het bodemarchief met die van verantwoord onderzoek te verzoenen. Uit de overvloed aan bedreigde objecten

Grafheuvels na de restauratie. Rechte Heide bij Goirle.

maakte elk op thematische gronden zijn keuze. En het aardige was: de handelwijze berustte op een communis opinio en bovendien werd er steeds gepoogd het onderzoek verantwoord over het land en de archeologische periodes te verdelen. Voor dat laatste dienden de Rijkscommissie voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, eerste afdeling van de Monumentenraad, later ook de Stichting voor de Nederlandse Archeologie, nog weer later de ZWO-stichting Archon en de gelijknamige onderzoeksschool als overlegorganen. Dit harmoniemodel, dat gezonde wedijver niet uitsloot, werd algemeen gezien als de beste vorm van beheer van het bodemarchief.

Ondertussen hadden in 1961 de rijksbestuurders weer een duit in het zakje gedaan, dit keer door uitvaardiging van een Monumentenwet, waarin ook de archeologie was opgenomen. Het specifiek archeologische zat alleen in hoofdstuk 5, dat het opgraven regelt en aan een ministeriële vergunning bindt. Daarmee had het rijksbestuur zichzelf benoemd tot hoeder van het bodemarchief. Duidelijk wordt nog eens hoe belangrijk opgraven destijds werd gevonden. Van andere vormen van archeologische monumentenzorg had men op zijn best een vage notie. De wetgever lijkt te hebben gedacht

dat de wijze van beschermen die voor gebouwde monumenten passend werd geacht, ook voor de archeologische monumenten kon dienen. Dit is een misvatting gebleken, want in de praktijk van het leven hebben beide soorten van monumenten eigenlijk niets gemeen. Afgezien van een paar "zichtbare" monumenten, zoals bijvoorbeeld de hunebedden, die nog als toeristische trekpleister te gebruiken zijn, hebben archeologische overblijfselen in tegenstelling tot oude woonhuizen, kerken en kastelen geen actuele gebruikswaarde. Er valt in het maatschappelijk verkeer, vooral ook door de vereiste hen zoveel mogelijk intact voor onderzoek te bewaren, niet zoveel mee te beginnen. Het hoge woord moet er uit: er is geen markt voor.

De archeologische monumentenzorg in strikte zin richtte zich na '61 aanvankelijk voornamelijk op de door de wet voorgeschreven lijst van beschermde monumenten. De bij de samenstelling van die lijst te volgen procedures introduceerden in de Nederlandse archeologie een tot dan toe onbekende dosis ambtelijke werkzaamheden. Daar stond tegenover dat de lijst een nieuw wapen in de strijd voor het bodemarchief betekende. Maar al spoedig bleek dit wapen nogal stomp en allerm minst afdoende. Garanties voor intact bewaren biedt de lijst slechts zeer ten dele. Er kwam een zoeken op gang naar additionele middelen om het doel – blijvend behoud – te bereiken. Een van de laboratoria waar dit zoeken plaats vond, was de afdeling monumentenzorg van de ROB, tot voor kort onder leiding van R.H.J. Klok. Diens wijze van werken gedurende de laatste dertig jaar heeft het belang aangetoond van hardnekkig ambtelijk overleg op alle denkbare niveaus en met allerlei diensten, instellingen en personen.¹⁶

Elders werd gezocht naar snellere, minder destructieve en goedkopere veldmethodes ter aanvulling op de opgravingen. Ik denk nu in de eerste plaats aan het archeologisch instituut van de Amsterdamse universiteit en speciaal aan de daaruit voortgekomen stichting RAAP. Deze deed ook ervaring op met het verrichten van archeologisch veldwerk in opdracht van derden. Voorts groeide het inzicht, onder meer dank zij het werk van de Beekmanstichting, dat de archeologie meer in de groene dan in de rode sector thuishoort. Er is meer verwantschap met natuurbehoud en zorg voor het cultuurlandschap dan met de zorg voor gebouwen. Een samenvoegen van RDMZ en ROB, waarover men in ambtelijke kringen wel hoort fluisteren, zou mij voor de archeologie dan ook een ramp lijken.

Zo is de afgelopen eeuw het arsenaal van archeologische wapenen geleidelijk toegenomen. Een laatste stap brengt ons in het heden. Tot mijn verbazing kenmerkt zich dit door een zekere ontevredenheid over het verleden. Er zijn archeologen die zich voor het eigen verleden lijken te schamen en zich er tegen afzetten. Men had tot op heden maar wat "aangemodderd", klonk het in 1992 op een symposium te Leiden.¹⁷ Er werd geroepen om een "marktgerichte" archeologie. Alsof er een markt zou bestaan die de archeologie werkelijk kan dragen. Er wordt gesuggereerd, mijns inziens ten onrechte, dat de archeologen zich nu pas hun maatschappelijke verantwoordelijkheid bewust worden. De afgezaagde ivoren toren komt

voortdurend om de hoek kijken. Dat beeld lijkt mij vals. Naar mijn ervaring was de archeologie door de aard van haar bronnen altijd al met al haar vezels aan de maatschappij verbonden en waren de archeologen meestal praktische – “maatschappijgerichte” – mensen. Hoogstens wel eens wat te praktisch, zodat de eigenlijke taak – onderzoek en daarvan vertellen – er bij inschoot. Het is vooral het vele opgraven in het verleden dat het nu moet ontgelden. Daarbij doet men het voorkomen alsof de archeologen tot voor kort alleen aan opgraven dachten. Dat is onzin. De slogan “zo weinig mogelijk graven” is zeker al een generatie oud. Hij ontstond in de discussie met derden, die veelal meenden dat archeologen al tevreden waren als zij

Wijk bij Duurstede, Hoogstraat.

maar konden graven: graaf het maar gauw even op, dan kunnen wij bouwen. Nu gebruiken de archeologen de slagzin tegen zichzelf onder het motto: onze opvolgers doen het beter. Daarin manifesteert zich het onuitroeibare, maar gevaarlijke vooruitgangdenken. Onze opvolgers zullen het vooral anders doen, andere vragen stellen aan hun bronnen. Het ontslaat ons niet van de plicht bezig te blijven met waar het om gaat: ons eigen gesprek met het verleden. Gelukkig is het niet opgraven nog steeds meer propaganda dan werkelijkheid. Opgraven zal voorlopig wel een van de beste middelen in het beheer van het bodemarchief blijven. Volgens de wetenschappelijke directeur van de ROB is in 1988 met de revisie van de Monumentenwet een nieuwe periode – de derde sinds 1800 – in de Nederlandse archeologie begonnen.¹⁸ Wat is het nieuwe? Dat de archeologische nalatenschap niet langer primair wordt gezien als studieobject, maar als “*cultural resources*” en dat bescherming en monumentenzorg vervangen zijn door “*management*” van die zelfde “*cultural resources*”. Is dit niet enigszins een woordenstrijd? En is de archeologische nalatenschap niet juist ‘*resource*’ – hulpbron –, omdat zij primair bron voor onderzoek is? Gevaarlijker is dat de indruk wordt gewekt dat wij een toekomst tegemoet gaan waarin weinig meer behoeft te worden gegraven, omdat het *cultural resource management* door verantwoorde selectie en maat-

schappelijk engagement een representatief deel van het bodemarchief zal weten veilig te stellen. Dit lijkt mij een variant van het jaren ‘50 denken, toen wij meenden door opgraven archeologische ‘feiten’ te kunnen redden. Objectieve selectie lijkt mij even onhaalbaar. De keuze bewaren, opgraven of verloren laten gaan is alleen verantwoord te maken in het kader van een – wetenschappelijke – vraagstelling en heeft derhalve slechts beperkte houdbaarheid. Tegelijkertijd worden gouden bergen verwacht van de invoering van het zogenaamde verdrag van Malta. Merkwaardig eigenlijk, want dat verdrag zal vooral extra middelen verschaffen om ... op te graven. Ik ben echter bang dat de werkelijkheid minder fraai zal zijn dan de droom. Eigenlijk kun je daar de tekenen al van zien.

De hele discussie heeft voor mij een hoog déjà-vu gehalte. Zij is een reprise van een Britse, misschien ook Amerikaanse, discussie uit de jaren ‘70. Toen gold Nederland in Engeland nog als een voorbeeld, omdat bij ons onderzoek en monumentenzorg niet los van elkaar bedreven werden en de idee van de archeoloog als *civil servant* – in dienst van rijk, provincie of gemeente – ingang had gevonden. Nu kijkt men andersom en dreigt men te vergeten dat Engeland met zijn veel grotere archeologische potentieel een mate van specialisatie toestaat die bij ons mijns inziens uit den boze zou zijn.

Hopelijk krijgt niemand van U de indruk dat ik tegen de dingen zou zijn die momenteel in archeologische kring als modern ervaren worden, zoals zo weinig mogelijk graven, weloverwogen selectie, aansluiting bij de ‘groene hoek’, planologisch engagement, politiek bewustzijn, aandacht voor het (grote) publiek en noem maar op. Ik vind alleen dat veel daarvan in het verleden ook aanwezig was. Waarom dan zich tegen het eigen verleden afzetten? Een recensent sprak naar aanleiding van het onlangs verschenen jubileumboek van de ROB zelfs van een verloochening van het eigen verleden.¹⁹ Waarom dat afzetten? Het heeft vast vele oorzaken. Ik noem er twee.

De eerste lijkt mij een zekere misnoedigheid bij de archeologen. Al die inspanning, al dat opgraven heeft niet echt geholpen. Tussen 1950 en 1990 zou 33½% van het bodemarchief verloren zijn gegaan.²⁰ En het verlies gaat gewoon door, daar kan men zeker van zijn. Aan de eigenlijke taak – ons verhaal vertellen over het verleden – kwamen wij daarenboven onvoldoende toe. Er is een stuwmeer van ongepubliceerd veldonderzoek ontstaan. Dit lijkt mij momenteel overigens een van de grootste problemen van de Nederlandse archeologie. Het krijgt echter onvoldoende aandacht, terwijl het hier nu juist om een probleem gaat dat relatief gemakkelijk en werkelijk oplosbaar is.

De tweede oorzaak is gelegen in een hernieuwd ingrijpen van de rijksoverheid. Ronduit negatief waar het de krachtdadige besnoeiing van de universitaire instituten betreft. Positief of negatief, daar kan men over discussiëren, in het geval van de ROB. Het opgraven werd afgesplitst tot een aparte – ‘geprivatiseerde’ – instelling. Het lijkt een beetje een herhaling van de zet uit 1947. Zal het nu wel gaan werken? De ROB die overbleef afficheert zich als kenniscentrum en dienst voor monumentenzorg, pardon, voor *cultural resource management*. De dienst ziet een belangrijke – zijn belangrijkste? – taak in

'kwaliteitszorg'. Het lijkt mij een nogal ambtelijke opvatting te menen dat de kwaliteit van ons gesprek met het verleden gegarandeerd wordt door voorschriften, formulieren en toezicht van bovenaf, in plaats van door vrije creativiteit, goede opleiding en onderlinge wedijver. De ontwikkeling is mijns inziens zorgwekkend. Een dergelijke verambtelijking en specialisatie past niet in de Nederlandse situatie. De infrastructuur van de archeologie in ons land is zwak en eenzijdig. Vooral een middenlaag van regionale instellingen ontbreekt. Misschien dat de provinciale diensten die hier en daar van de grond komen dit gat zullen vullen, maar dat moet nog worden afgewacht. Elders zijn de musea de onmisbare schakels in het archeologische netwerk. Bij ons spelen de musea op het gebied van onderzoek en monumentenzorg een minieme rol. In deze situatie kan de grootste archeologische instelling van Nederland als onderzoeksinstituut, ik zeg met nadruk ook als onderzoeksinstituut niet worden gemist. Het is de laatste tijd gebruikelijk dat de vakbeoefenaar wordt gereduceerd tot uitvoerder van wat de bestuurder besluit. Het afschaffen van de Rijkscommissie voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, waarin de vakgenoten samen met vertegenwoordigers van de overheid het vak vormgaven, past in deze ontwikkeling. Het zou goed zijn als die ontwikkeling kon worden gekeerd. Daarom neem ik tenslotte nog een keer de titel van mijn voordracht in de mond. Archeologie alstublieft. Maar dit maal ligt de nadruk op archeologie en niet op alstublieft. Het gaat in de archeologie om de archeologie, op burokratie zitten wij niet te wachten.

Ondertussen schijnt Nederland archeologisch missiegebied te zijn geworden, samen met de rest van Europa. In een voordracht onlangs in Amsterdam bood de Amerikaanse archeoloog professor Dyson onder de strijdkreet "daar komt de cavalerie" steun aan. De Europese archeologen houden zich in EU-verband steeds meer bezig met het beheer van het cultureel erfgoed en noodopgravingen. Ze komen nauwelijks toe aan lange termijn planning en fundamenteel onderzoek ... Op dat terrein, zegt Dyson, kunnen Amerikaanse archeologen hen een handje helpen.²¹ Moeten wij deze uitgestoken hand grijpen, of is het nog mogelijk zelf orde op zaken te stellen?

Noten

- 1 Lot, F., *Les invasions germaniques*, in de Nederlandse bewerking van J. Brouwer, *De Germaanse invasies*, Den Haag 1939, p. 163.
- 2 Norden, E., *Die antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance*, Leipzig/Berlin 1909, pp. 722-723.
- 3 Tjoelker, A., *Surhuisterveen, een dorpsstudie*, Surhuisterveen 1947, p. 19.
- 4 Fowler, P., *The past in public - roots for all or life with dried tubers?*, in: C. Dobinson & R. Gilchrist (eds), *Archaeology, politics and the public*, York University Publications 1986, p. 9.
- 5 Van Ginkel, E., Belangstellende leken gevraagd. Archeologie in Nederland en het publiek, *Westerheem* 42, 5, 1993, pp. 242-244.
- 6 Peereboom, J.J., Geen haar beter dan de rest, recensie van Jared Diamond, *Guns, Germs and Steel*, 1997, in: *NRC-Handelsblad* 14.8.1998, p. 31.
- 7 Sanden, W. van der, recensie van Herman Beliën en Monique van Hoogstraten, *De Nederlandse geschiedenis in een notendop*, Amsterdam 1998, in: *Westerheem* 47, 4, 1998, p. 194.
- 8 Es, W.A. van, De Nederlandse archeologie na 1945, *Westerheem*, 25, 6, 1976, p. 300.
- 9 Es, W.A. van, Three decades of depot problems, in: W.J.H. Willems, H. Kars & D.P. Hallewas (eds), *Archaeological Heritage Management in the Netherlands*, ROB 1997, pp. 316-329. De Growth, M.E.Th., & H. Stoepker, Archaeological finds in depots and museums: the end of the line or the beginning?, in: als voren, pp. 296-315.
- 10 Brongers, J. A., *Air photography and celtic field research in the Netherlands*, Nederlandse Oudheden 6, ROB, 1976.
- 11 Deeben, J., D.P. Hallewas, J. Kolen & R. Wiemer, Beyond the crystal ball: predictive modelling as a tool in archaeological heritage management and occupation history, in: W.J.H. Willems etc., pp. 76-118. Groenewoudt, B.J., & J.H.F. Bloemers, Dealing with significance: concepts, strategies and priorities for archaeological heritage management in the Netherlands, in: als voren, pp. 119-172.
- 12 Zoetbrood, P.A.M., M.J.G. Montforts, I.M. Roorda & R. Wiemer, Documenting the archaeological heritage, in: als voren, pp. 330-345.
- 13 Es, W.A. van, Gewone liefhebbers blijven, zelfbeeld en motivatie van AWN-leden, *Westerheem* 47, 3, 1998, pp. 112-120.
- 14 Zie bijvoorbeeld: Marrewijk, D. van, Archeologie en cultuurbehoud, de vierde dimensie van het landschap, *Westerheem* 35, 5/6, 1986, p. 241-246; Andréa, J., Archeologen en ruimtelijke ordening, *Westerheem* 38, 3, 1989, pp. 154-158.
- 15 Es, W.A. van, The origins and development of the State Service for Archaeological Investigations in the Netherlands, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 22, 1972, pp. 17-71.
- 16 Zie bij wijze van voorbeeld diens jongste artikel: *Oud Haerlem, een case-study in de archeologische monumentenzorg*, Interne Rapporten ROB 35, 1998.
- 17 Stuurman, P., "Aanmodderen?". Ideeën over de verbetering van de maatschappelijke positie van de archeologie, (verslag van het gelijknamige symposium in Leiden), *Westerheem* 41, 6, 1992, pp. 292-293.
- 18 Willems, W.J.H., 'Archaeological heritage management in the Netherlands: past, present, and future', in: W.J.H. Willems etc., pp. 3-17.
- 19 Stuurman, P., recensie van W.J.H. Willems, H. Kars & D.P. Hallewas etc., *Westerheem* 47, 3, 1998, p. 167.
- 20 Groenewoudt, B.J., & J.H.F. Bloemers, 'Dealing with significance: concepts, strategies, and priorities for archaeological heritage management in the Netherlands', in: W.J.H. Willems etc., fig. 1.
- 21 Toebosch, T., 'Daar komt de cavalerie'. Amerikaanse archeologen bieden Europese collega's de helpende hand, *NRC-Handelsblad* 1. 8. 1998, p. 33.